

Ground relations include relations of ownership of land and the relations arising during its turn and in the course of collection, distribution and use of a payment for the earth. Earth standard price is entered for maintenance regulations of ground relations by transfer of the earth to the property, an establishment of collectively-share ownership of land, transfer by right of succession, donation and reception of the bank credit on the security of the ground area.

ӘӨЖ 631.24.18

ӘЛЕМДІК ҚАРЖЫ ДАҒДАРЫСЫ КЕЗІНДЕ ҚАЗАҚСТАН АГРОӨНЕРКӘСІП КЕШЕНІНДЕГІ МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТТЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

THE BASIC DIRECTIONS OF A STATE POLICY IN AGRICULTURE OF KAZAKHSTAN IN THE CONDITIONS OF FINANCIAL CRISIS

М. Қамысбаев
M. Kamysbayev

Қазақ ұлттық аграрлық университеті

Аграрлық сала, ауыл шаруашылығы кез келген мемлекеттің экономикасында ерекше орын алады. Ауыл шаруашылық саласында адамға қажетті өнімдер өндіріліп, адамдардың физиологиялық қажеттіліктері қанағаттандырылады. Яғни, ауыл шаруашылығының даму деңгейі мемлекеттің экономикалық қауіпсіздігіне тікелей байланысты.

Әлемдік қаржы дағдарысы кезінде Қазақстан экономикасының әлемдік шикізат нарығындағы жағдайға тәуелділігі байқала түсті, себебі қазіргі кезеңде бұл нарық ұлттық табыстың негізгі көзі. Соның себебінен Қазақстанның ЖІӨ өсу қарқыны бәсеңдей түсті.

FAOSTAT 2009 ж. мәліметтері бойынша Орта Азия мемлекеттерінің арасында Қазақстанда жан басына шаққандағы ЖІӨ мөлшері ең үлкен (\$11500). Салыстырған мемлекеттер арасында 2008 ж. Түркіменстанда ЖІӨ өсу қарқыны 10% құрады. Экономика салаларының ЖІӨ үлесін қарастырсақ Қазақстанның ауыл шаруашылығы ең төменгі көрсеткішті беріп отыр (5,8%), ал Қырғызстанда бұл көрсеткіш 32,4%. Ауыл шаруашылығында жұмыс істейтін ең көп халық саны Тәжікстанда (67%), Қырғызстан мен Түркіменстанда (48%).

Қазіргі саясаттағы экономикалық үрдісте аграрлық саланы мемлекеттік реттеу қажет екендігін әлемдік тәжірибе дәлелдеп отыр. Демек, мемлекеттің араласуы ауыл шаруашылық экономикасының дамуын анықтаушылық маңызы зор. Мысалы, 1990 ж. ортасында мемлекеттік реттеу деңгейі АҚШ-та - 38%, Жапонияда - 35%, ГФР, Ұлыбритания, Италия және Норвегияда 65% - дан құраған.

Аграрлық саланың негізгі буыны – агрокәсіпкерлікті дамыту, өндірістің тиімділігін арттыру нарықтық механизмді игерумен тікелей байланысты. Нарықтық қатынастың іске асуы ауыл шаруашылығындағы меншік иелеріне негізделеді.

Ауыл шаруашылығы мемлекеттік кәсіпорындарды жекешелендіру үрдісінде өндірістік ресурстардан пайлары бар шаруалар шаруашылықты өз беттерінше жүргізіп, еңбек нәтижесінің жемісін өздері көруді қалайды және нарық жағдайында осыған талпынады, яғни тауар өндіруші бұқара меншік иелерінің қалыптасу сатысынан өтпейінше нарықтық экономика алға баспайды.

Еліміздің аграрлық саласы дәл осы сатының бел ортасында жылжуда. Қалыптасқан шаруашылықтардың арасында нарықтық қатынастың іске асуы үшін, осы шаруашылықтар нарық механизмін игере бастауы керек. Басқаша айтқанда, нарықтық жағдай ауыл шаруашылығында жұмыс жасайтын шағын агробизнестің өндірісін тиімді жүргізе отырып, дамуы нарықтағы баға, сұраныс пен ұсыныс, бәсеке, мемлекеттік қолдау, реттеу заңдылықтарын меңгеруге тікелей байланысты.

Бизнестің дәл осы шағын нысаны нарықтың талаптары мен оның механизмін игеруге икемділігі жоғары болып табылады. Айталық, өндіріске мамандануы, осыған сай алдыңғы қатарлы техника-технологияларды қолдануы, нарық конъюнктурасының өзгерісіне тез бейімделе алуы – агробизнестің шағын нысанының басты артықшылығы.

Сол себептен де, қазіргідей жағдайда агроқұрылымдарды дамыту үшін олардың нарық механизмін игеруге барынша мүмкіндік жасалу керек. Мұндай мүмкіндік аграрлық саладағы кәсіпкерлік қызметті

мемлекет тарапынан қолдауға, реттеуге бағытталған қосымша шаралардың іске асырылған жағдайда пайда болады.

Агроөнеркәсіп өндірісін мемлекеттік реттеу ауыл шаруашылығы өнімі, шикізат пен азық-түлік өндірісіне, қайта өңдеу және сатуға құқықтық, әкімшіліктік және экономикалық мемлекеттік әрекет ету жүйесі. Сондықтан да аграрлық саланы мемлекеттік реттеуде шешуге тиісті міндеттері төмендегідей болады:

- агроөнеркәсіп өндірісін дамыту;
- елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету;
- аймақтағы өндіріс саласын басқаруды жетілдіру;
- ауыл шаруашылық өнім, азық-түлік, шикізат нарығын реттеу;
- халықтың азық-түлікпен қамтамасыз етілуін жақсарту;
- ауыл шаруашылығы және экономиканың басқа салалары арасындағы паритетті экономикалық

қолдау;

- ауыл шаруашылығы және басқа салалар жұмыскерлерінің табыстарын жақындату;
- отандық тауар өндірушілерді қорғау.

Осы міндеттерді шешу үшін мемлекеттің экономикадағы рөлі жоғары болуы тиіс. Жалпы нарықтық қатынасқа көшуге бағытталған реформаның нәтижесінде келесі кемшіліктер пайда болды:

- Барлық ауыл шаруашылық тауар өндірушілердің, оның ішінде аграрлық саладағы кәсіпкерлік құрылымдардың өндіретін өнімдердің сұранысы мен ұсыныс арасындағы тепе-теңдіктің өзгеруі, осының салдарынан көптеген шағын бизнес жұмыстарын жалғастырып, олардың тиімділігін дамыта алмауда. Яғни, мал өнімдерінің сұранысынан ұсыныс көп, сондықтан мал баққан еңбектерінің нәтижесі нашар болып отыр.

- Жеке меншік иелері және ауыл шаруашылық тауар өндірушілері көбінесе өз пайдаларын ойлап әлеуметтік жағдайларға назар аударма бермейді. Сондықтан, ауыл шаруашылық өндірісі қысқарып, ауыл тұрғындарының өмір сүру деңгейінің төмендеуіне, тұрғындардың әлеуметтік топтары табыстарының алшақтауына әкеп соқты.

Экономикалық үрдістерді реттеу мемлекет саясатының маңызды құрамдас бөлігі. Аграрлық тауар өндірушілерді реттеу және қолдауға нақты бағытталған мемлекеттік саясаттың басым міндеті мыналар болып табылады: ауыл шаруашылық өнімдерінің нарығын құруға және қалыптастыруға бағытталған кепілді, мақсатты баға жүйесін қолдану негізінде фермерлік табысты қолдау мен салааралық қатынасты жетілдіру.

Аграрлық саладағы кәсіпкерлік субъектілерінің табысын арттырудың ең негізгі құралы ауыл шаруашылық өнімдерінің бағасын түсірмей қолдау көрсету болады. Осы тұрғыдан алып қарағанда, АӨК-і дамыған елдерде кеңінен қолданылатын фермерлік баға мен табысын мемлекеттік қолдау механизмі, мемлекеттік реттеудің басты бағыттарының бірі.

Нарықтық құрылым даму үстіндегі, тек қаржы-қаражаттар жетіспеушілігінен ғана емес, ал ауыл шаруашылығының өзінің ерекшеліктеріне де байланысты өзін-өзі реттеу қиын болып жатқан қазіргідей шақта ауыл шаруашылық тауар өндірушілердің табысын, бағасын көтеру үшін қаржылай қолдаудың аса қажеттілігі туып отыр. Жалпы ауыл шаруашылығы әлемнің барлық елдерінде дотациялық болып табылады, ал бұл АӨК-н қазіргідей экономикалық қиындықтан алып шығудың негізгі жолы.

Мемлекеттік бюджеттен қаржы бөлудің ең тиімді жолы ауыл шаруашылық тауар өндірушілерді жанар-жағар май, тұқымдық материалдар, тыңайтқыштар, асыл тұқымды мал алуына, немесе алдағы жинап алатын егістік өнімін кепілге қоя отырып алған заттарын өтеуіне арнап, жылдық 10-12% жарнамен қысқа мерзімді несиелендіру қажет. Ең қиын экономикалық жағдайға тап болған агробизнестік кәсіпорындарды пайызсыз несие алуына мүмкіндік беру керек.

Шағын агробизнестік кәсіпорындарды тиімді қаржылық-несиелік қолдаудың келесі түрі жылдық 3-5% жарнамен ұзақ мерзімдік несиелендіру; ауыл шаруашылық өнімдері, шикізат және азық-түлікті кепілге ала отырып несиелендіру. Аграрлық кәсіпкерлікпен шұғылданушылар бір-біріне қаржылай көмек көрсетуі үшін несиелік кооперативтер құруы тиіс, яғни уақытша бос тұрған қаржы жинақталатын болады. Мұндай үлгідегі ұйымды құру үшін олардың құқықтық статусын анықтау және бірнеше нормативтік актілерді қабылдау, құрудың ережесі мен салық салудың режимін қарастыру қажет.

Ауыл шаруашылығы өндірісіндегі кәсіпкерлік нысандарын мемлекеттік реттеудің экономикалық тәсілінің ішіндегі маңызды құралдарының бірі салық саясаты болып табылады. Бұл аграрлық салада қолайлы экономикалық жағдай жасау мақсатпен ауыл шаруашылық тауар өндірушілерге салық салуды жетілдіруге байланысты келесідей шараларды қабылдау қажет:

- жер ресурстарын тиімді пайдалану және сақтау үшін жер салығының рөлін арттыру, өйткені ауыл шаруашылық жері аграрлық өндірістің басты құралы болып табылады;
- жер үшін төлемді ауыл шаруашылық жерінің сапасы мен оның орналасуы өткізу нарығынан қашықтығын есепке ала отырып бекіту;
- ауыл шаруашылығының дамуына қаражатын жұмсаушы банк секторына өнеркәсіптік кәсіпорындарына, құрылыс және басқа салаларға салынатын салықтарға жеңілдік енгізу;
- шағын агробизнеспен шұғылданушыларға жеткізілетін өндіріс құралдарына салынатын қосымша құн салық жарнасын азайту;
- жер өндірістік негізгі құралы болып табылушы шағын агробизнес субъектілерінен ауыл шаруашылық өнімін сатып алушыларға жеңілдетілген тәртіппен қосымша құн салығын салу.

Нарықтық экономикаға өту терең құрылымдық және әлеуметтік-экономикалық реформаларды жүзеге асырумен тікелей байланысты. Реформа жағдайында, бірінші кезеңде, елдің азық-түлік қауіпсіздігін, тұрғындарды сапалы тамақпен және олардың жалпы әлеуметтік жағдайының көтерілуін қамтамасыз ету жолға қойылады. Алайда, жоғары дәрежеде азық-түлікпен, өнеркәсіпті шикізаттармен қамтамасыз ететін агроөнеркәсіп кешенінің негізгі саласы – ауыл шаруашылық өндірісі әлі де болса дағдарыстан шыға қойған жоқ. Тиімділігі жоғары агроөнеркәсіп кешенін құру экономикалық тұрақтылықты, тұрғындардың материалдық әл-ауқатын әрі қарай көтерудің негізгі алғышарты болып есептелінеді.

АӨК-дегі интеграциялық бірігудің маңыздылығы тәуелсіз мемлекеттер достастық елдер шеңберінде, интеграциялық қатынаста біртұтас экономикалық кеңістікте өнімдерді айырбастаудың маңыздылығы зор екендігі белгілі.

Маңызды және күрделі міндеттердің бірі, бұл жоғары өнімділігі техника мен ресурстарды үнемдейтін технологияларды, маркетинг және басқарудың алдыңғы қатардағы жүйелерін пайдалану үшін, әлемдік шаруашылыққа кіру. Тек әлемнің алдыңғы қатарлы елдерімен ынтымақтастық және олармен ашық есік саясатын жүргізу республиканың шынайы экономикалық тәуелсіздігін қамтамасыз етеді. Себебі, абсолюттік және салыстырмалы артықшылықтар заңын есепке алсақ ішкі мемлекеттік кеңістікте интеграциялық бірігу және кооперациялық қауымдасу байланыстарын күшейтудің рөлдері мен маңыздылығын құру көтеріледі.

АӨК-н дамытудың стратегиялық болашағын негіздеудің ең күрделі мәселесі, оларды қорлармен қамтамасыз етудің белгілі, күтілетін өзгерістерінде, өнімді өндірудің белгіленген деңгейіне жетудің оңтайлы нұсқасын анықтау. Бұл агроөнеркәсіп кешенін қалыптастыру, оның салалары арасындағы байланыстарды жетілдіру, олардың біртұтас, жоғары түпкілікті өнім алуға бағытталған жүйеге айналуы нарықтың талабы.

Басқа жағынан шаруашылық қызметтерінің түпкілікті нәтижелері бойынша барлық тұлғалардың жеке экономикалық мүдделерін уақтылы және толық қамтамасыз етуде елдің АӨК шеңберінде аумақтық кешендерді бөліп алуды шарттастыратын объективті факторларды көрсетуге болады.

Біріншіден, аумақтық еңбек бөлінісі. Мұның негізінде пайдаланылатын өндіріс құрал жабдықтары мен жұмыс күшінің санын алдын ала анықталатын ауыл шаруашылық, өнеркәсіп және басқа салалардың белгілі жиынтығы құралады.

Екіншіден, экономикалық, әлеуметтік жоғарғы нәтижелерге жету үшін, салалардың құралған жиынтығын есепке ала отырып, өндірісті ұйымдастырудың және басқарудың объективті қажеттілігі.

Үшіншіден, халық шаруашылығы АӨК-і шегіндегі аумақтық кешеннің қалыптасуы мен дамуы елдің әкімшіліктерге бөлінуі негізінде өндірістің аумақтық ұйымдастырылуымен қарастырылады.

Осы шарттардың негізінде және аумақтың ерекшеліктеріне байланысты ішкі кешендерді сипаттауға болады. Агроөнеркәсіп өнімдік ішкі кешені – қоғамдық еңбек бөлінісі мен өндірістің қазіргі нарық қатынастарының талабына сай қалыптасқан соңғы тұтыну өнімін өндіруде салалары өте тығыз байланысты болатын маңызды өндірістік кешен жүйесі. Оның құрылымы және қызметі өндірістік үрдісі мамандандыру және интеграциялық біріктіру, үйлесімділіктерге негізделеді. Аграрлық саланы дамытудың әлеуметтік-экономикалық тиімділігі саланың тұрақты дамуының кепілі. Бұл аймақтың әлеуметтік-экономикалық тұрақты дамуы басты мақсаттары мен бағыттарының агроөнеркәсіп жүйесінің сыртқы ортамен рационалды өзара әрекеті өзінің даму қабілеттілігін, қызмет ету тиімділігін, қауіпсіздігін қамтамасыз етеді.

* * *

В статье рассмотрены основные направления государственной политики в агропромышленном комплексе Казахстана в условиях финансового кризиса

In article the basic directions of a state policy in agriculture of Kazakhstan in the conditions of financial crisis are considered.